

Dejan Jontes, Breda Luthar, Maruša Pušnik

Komunikativne figuracije v času karantene

1 Uvod

Izginotje oziroma nevidnost medijev je eden največjih izzivov medijskih in komunikacijskih študij v 21. stoletju, pravi Mark Deuze (2011). Mediji so postali nevidni in naturalizirani, ker so v celoti integrirani v vsakdanje prakse. Radikalno integracijo tehnologije v prakse vsakdanjega življenja je mogoče analizirati le ob skupni obravnavi obeh vidikov komuniciranja – tekstualnega/simbolnega in materialnega/artefaktnega, torej tudi praktičnega. V sodobnih razmerah je še posebej pomembno, da v vsako analizo občinstvenja vključimo analizo razmerja s tehnologijo v sodobni medijski večvrstnosti. Couldry in Hepp (2017,5) to imenujeta obrat k materialistični fenomenologiji družbenega sveta, kjer so tako simbolni kot materialni vidiki tehnoloških praks vključeni v analizo medijske konzumpcije. Pojem ima sorodnika v Kittlerjevem (1999/1986) »tehnomaterializmu« in predhodnika v »kulturnem materializmu« Raymonda Williamsa (1980) in poimenuje hkratno obravnavo medija kot tehnologije in kot kulturne oblike.¹ Če parafraziramo Williamsov »kulturno materialistični« pogled na analizo televizije (1990/1974), lahko rečemo, da raba pametnega telefona zaveda tako tehnologijo mobilnega telefona kot materialnega artefakta in prakso rokovanja s tem artefaktom, kot tudi prakso rabe telefona kot simbolne kulturne oblike ter interpretativne in produkcijske strategije, povezane s temi simbolnimi oblikami. Tudi samo materialnost medija je torej treba razumeti kot sporočilo, kot je pred desetletji dejal McLuhan (2004/1964).

Ta »globoka mediatizacija«, kot Couldry in Hepp (2017, 53–56) poimenujeta tretji val mediatizacije oziroma sodobno kompleksno digitalno medijsko okolje, predstavlja etapo v civilizacijskem procesu in je posledica različnih preteklih valov mediatizacije. V tem kontekstu moramo sodobno tehnološko družbo razumeti kot zgodovinski proces naraščajočega poglobljanja tehnološke soodvisnosti ter vedno bolj intenzivnega vpliva mediatizacije na delovanje vseh družbenih entitet in medsebojnih razmerij med njimi. Za empirično proučevanje praks »občinstvenja« v času globoke mediatizacije se je predvsem v nemškem intelektualnem prostoru uveljavil koncept komunikativnih

1 V okviru tradicije medijskih študij naj tu omenimo avtorje, kot so Roger Silverstone, Paddy Scannell ali David Morley.

figuracij; te lahko razumemo kot konceptualno orodje, ki omogoča, da »proučujemo, kako dejansko potekajo transformacije, ki jih povezujemo s pojmom mediatizacije« (Hepp in Hasebrink, 2018, 18). Koncept izhaja iz Eliasove figuracijske sociologije (1978, 2000) in temelji na predpostavki, da sta objekta sociološkega preiskovanja skupina individuumov in dolgoročna transformacija figuracij, ki jo ti formirajo drug z drugim – ne pa posameznik, človeštvo ali družba. Primarna družbena ontološka kategorija so torej razmerja, Bourdieu in Elias pa sta dva paradigmatična misleca raziskovanja družbenih fenomenov skozi optiko razmerij.

V študiji primera občinstvenja kot kulturne prakse, ki je ne moremo preučevati brez ozira na materialni in tehnološki kontekst, v katerem se odvija, se bomo osredotočili na skupino študentov, ki jo lahko razumemo kot mediatizirano figuracijo, torej kot »figuracijo posameznikov, ki si delijo določeno smiselno pripadnost, ki zagotavlja osnovo za skupno delovanje in orientacijo« (Couldry in Hepp, 2017, 168). Razlika med skupino posameznikov kot figuracijo in skupino posameznikov kot enostavno skupino je v obstoju ali odsotnosti mreže medsebojnih odvisnosti in figuracijske matrice, katere del je posameznik. Spraševali se bomo, kako so se spremenile komunikacijske prakse in medijska potrošnja študentov ter komunikacijske značilnosti in razmerja te »figuracije« v obobju najstrožjih omejitev² v času epidemije in pandemije COVID-19, ter skušali sklepati o kulturnih in družbenih implikacijah teh transformacij.

Karantena (»lockdown«) je kot spopad z epidemijo prinesla transformacijo prostorsko-časovne dimenzije vsakdanjega življenja. Porušila se je fizična in družbena diferenciacija prostorov v vsakdanjem življenju (delo, počitek, zabava, zasebno, javno, ospredje, ozadje ...). Kot ugotavlja Fuchs (2020, 379), je v tem konvergentnem prostoru fizičnega doma težko organizirati vsakdanje življenje, saj postane dom neke vrste supra-prizorišče prej ločenih prizorišč vsakdanjega življenja. V resnici »lockdown« privede do skrajnosti že prej obstoječe postopno brisanje distinkcije med prostori, ki ga vzpodbujata tudi neoliberalna organizacija dela in pritisk nenehne dostopnosti. Korona krizo tako lahko v prvi vrsti razumemo kot krizo prostora in časa, kot stanje drvečega mirovanja, ko bi dejala Virilio (2012) in Rosa (2015). Obenem so bili ukinjeni običajni interakcijski rituali, ko je digitalno komuniciranje potisnilo ob stran telesni vidik družbenosti in utelešeno interakcijo med ljudmi. Nošenje mask in prenos neposredne interakcije na digitalne platforme pomeni, da so pri komuniciranju oslavljeni ali v celoti odsotni vsi raznovrstni namigi (obrazni, telesni ...), ki jih sicer uporabljamo v interakcijskih ritualih v neposrednem stiku in ki so ključnega pomena za družbenost. Tudi ohranjanje institucij je odvisno od rednega uprizarjanja formalnih in neformalnih ritualov v fizični soprisotnosti. Kot ugotavlja Božić, ki se pri tem naslanja na

2 V Sloveniji so bile pomembne predvsem omejitve gibanja na občine ter omejitve pri prehodu državnih mej, zaprtje šol in fakultet, omejitev gibanja v nočnem času, zaprtje vseh družabnih prostorov – od lokalov do klubov – ter prepoved vseh kulturnih in športnih prireditev, od koncertov do tekem.

mikrointerakcijsko sociologijo R. Collinsa (2020, 19), prekinitev interakcijskih ritualnih verig na vseh ravneh družbene realnosti privede do problema pomankanja emocionalne energije in reduciranja solidarnosti, digitalni mediji pa omogočajo le omejeno in samo dopolnilno ohranjanje interakcijskih ritualnih verig. Zmanjšanje ceremonialnosti in brisanje razlike med Goffmanovim ospredjem in ozadjem, redukcija telesnosti in zreduciranje neposrednega komuniciranja gotovo preoblikuje družbeno življenje. To življenje se namreč v karanteni prevladujoče dogaja v »sintetičnih situacijah« (poslušati predavanje na Zoomu, igrati igrico z nekom na spletu, flirtanje na Tindru ...), ki tehnična sredstva implicirajo kot »posrednike/kanale za dostop do drugih kontekstov« (Knorr-Cetina, 2009).

2 Komunikativne figuracije v sintetičnih situacijah

»Odnosni obrat« se zoperstavi metodološkemu individualizmu in obljublja premostitev nekoristnih dualizmov v družbenih vedah glede razmerja med individuumom in družbo, strukturo in delovanjem in umom in telesom. Tako tudi Hepp in Hasebrink (2018, 32) menita, da lahko koncept figuracij povezuje mikro analizo praks posameznih akterjev z mezo analizo posameznih področij in makro družbenimi vprašanji. Komunikativne figuracije opredelita kot običajno več-medijske (*angl. cross-media*)³ vzorce prepletanja skozi prakse komuniciranja (*ibid.*, 30). Navajata primer članov družine, ki so lahko fizično ločeni, a povezani s pomočjo multi-modalnih komunikacijskih praks – od telefoniranja do elektronske pošte in deljenja vsebin na platformah družbenih medijev –, s čimer vzdržujejo družinske odnose. Na drugi strani denimo organizacije kot komunikativne figuracije obstajajo tako preko podatkovnih baz kot komuniciranja prek spleta in drugih klasičnih kanalov. Zato Schröder (2018, 410) poleg komunikacijskih praks iz oči v oči izpostavlja prepletenost komunikativnih figuracij z mediji na treh ravneh oziroma vidikih: na ravni celotnega medijskega okolja, ki je v danem trenutku dostopno, na ravni nabora medijev, ki je uporabljan v določeni družbeni domeni, in na ravni medijskih repertoarjev posameznih akterjev v vsakdanjem življenju. V tej sodobni medijski večvrstnosti prihaja do remediacije (Bolter in Grusin, 1999), ko se novi mediji naslanjajo na stare ter jih predelujejo in obratno, hkrati pa stari mediji, od tiskane knjige do televizije, ki so opredeljevali pretekle civilizacije/imperije (glej Innis, 2003/1951), še ostajajo v rabi.

Couldry in Hepp (2017, 170–172) ločita med dvema ključnima vrstama kolektivitet v odnosu do medijev – medijsko osnovane kolektivitete, denimo spletne skupine, ki lahko nastanejo samo s pomočjo medijev, ter mediatizirane kolektivitete, za katere

3 Couldry (2011) na drugi strani namesto o konceptih, kot so polimediji, medmediji in medijski repertoarji, ki jih raziskovalci izmenično uporabljajo, raje govori o »medijski večvrstnosti« (*angl. media manifold*). Ta ni le preprost seštevek medijev, ki jih posameznik uporablja, temveč označuje smiselno razmerje med njimi v vsakdanjih praksah.

mediji sicer niso konstitutivni, torej lahko obstajajo tudi brez njih, recimo družine, vrstniške skupine itd., so pa vedno bolj konstruirane in oblikovane s pomočjo medijsko posredovanega komuniciranja. »Omrežene medijske kolektivitete« ne definirajo samo skupne komunikacijske prakse in medsebojne interakcije, temveč je vprašanje moči ključni vidik komunikativnih figuracij. Te namreč niso statično dane, temveč se v komunikacijskem procesu šele artikulirajo, pri čemer se hkrati komunikativno proizvajajo pravila. Tako lahko figuracije delujejo kot sile opolnomočenja ali izgube moči s tem, ko nekaterim podeljujejo moč in izključujejo druge (glej Hepp, Lunt in Hartman, 2014, 6).

Komunikativne figuracije imajo torej določeno konstelacijo⁴ akterjev, ki jih lahko razumemo kot njihovo strukturno osnovo, pri čemer lahko gre za trdno stekane skupnosti ali zgolj za ohlapneje povezane skupine, ki brišejo tradicionalne družbene meje (Hepp in Hasebrink, 2018, 30). Vsaka komunikativna figuracija ima poleg tega prevladujoče okvire pomembnosti, ki služijo kot vodnik njenim konstitutivnim praksam. Ti okviri definirajo teme in s tem značilnosti komunikativne figuracije. Opravka pa imamo tudi s specifičnimi komunikativnimi praksami, ki so prepletene z drugimi družbenimi praksami in ki so običajno povezane z naborom medijev (Hepp in Hasebrink, 2018, 30). V našem primeru (študentje na isti fakulteti in na istem programu) gre za dokaj tesno povezano srednje veliko skupino s precej močno skupinsko identifikacijo, ki po eni strani pogosto komunicira med sabo preko Facebook Messengerja, za delo v skupinah pa uporablja Zoom ali videoklice na Facebook Messengerju, po drugi strani pa si v veliki meri deli medijske repertoarje in referenčne okvirje. Friemel in Bixler (2018, 174) poudarjata, da mediatizacija ne pomeni le postopnih kvantitativnih sprememb glede uporabe medijev. Vzpon digitalnih tehnologij in njihova vsepovsodnost spreminjata način povezovanja ter prispevata k preoblikovanju načinov konstrukcije družbenih subjektivitet in kolektivitet, na primer k prehodu od prostorsko utemeljenih do mrežno utemeljenih svetov življenja (glej na primer Rasmussen 2014, 42–51).

3 Študija primera: Analiza medijskih dnevnikov v času karantene

Metoda medijskega dnevnika je za vprašanje artikulacije globoke mediatizacije pri specifični komunikativni formaciji v času karantene najprimernejša, saj omogoča sprejemanje s kompleksnostjo komunikativnih interakcij v vsakdanjem življenju ter z vprašanjem integracije medijev in družbenega življenja. Ključna prednost te metode je, da se ne osredotoča samo na en medij, ampak na vpogled v prepletenost kompleksnih medijskih repertoarjev tako v mobilnih kot statičnih situacijah (glej Berg in

4 Stopnjevalnost je ena ključnih definicijskih značilnosti in analitičnih prednosti komunikativnih figuracij, saj lahko kot figuracije analitično proučujemo vse od »najmanjših vsakdanjih skupin, kot sta družina in občinska komisija, do največjih (nad)nacionalnih kolektivitet, kot sta nacionalna javna sfera in globalni finančni trg« (Schröder, 2018, 410).

Düvel, 2012,1). Metode, kot je vprašalnik, ki temeljijo na spominskem priklicu lastne povprečne ali običajne medijske prakse, so neuporabne za naša raziskovalna vprašanja, torej za vprašanja tehnološkega strukturiranja vsakdana in umeščenosti medijskih praks v druge vsakdanje kulturne prakse. V situaciji intenzivne mediatizacije bi bila metoda priklica tudi epistemološko problematična, saj je uporaba medijske tehnologije tesno povezana z rutinskim potekom dneva in integrirana vanj.⁵

39 študentk in študentov tretjega letnika Fakultete za družbene vede je aprila 2020, torej v času prve karantene in študija na daljavo, pisalo svoj medijski dnevnik. Vsak pisec ali piska dnevnika je dnevnik zaključil/-a s kratko dvostransko analizo in refleksijo svoje prakse, ki govori o režimu vrednotenja in legitimacijskih strategijah, ki uokvirjajo njihovo potrošnjo. Vsi pisci in piske so bili rojeni med letoma 1995 in 1999, ob pisanju dnevnika torej stari med 21 in 25 let, večina 22 let; so torej t. i. »domorodci« novih medijskih tehnologij. Z dnevniki smo poskušali ugotovljati, kako je bil njihov vsakdan v karanteni strukturiran skozi medijsko tehnologijo in kakšne oblike je prevzela družbenost v tej situaciji, kakšni so morebitni učinki te globoke mediatizacije ter kakšne so torej posledice dediferenciacije prostorskih distinkcij in radikalna omejitev neposredovane fizične interakcije, tudi preselitve pedagoških »žanrov« (predavanja, seminarji) v digitalni prostor.

Da bi bili dnevniki med udeleženci formalno primerljivi, so udeleženci svoje medijske prakse vsak dan podrobno beležili v vnaprej pripravljeno tabelo, ki je sicer omogočala individualno prilagojene zapise, le tematsko je bila organizirana po sklopih, tako da so bili odgovori osebni, vendar strukturirani. Zapisovali so medijsko potrošnjo glede na: a) uporabljeni medij oziroma več medijev/aplikacij hkrati, b) prostor in situacijo, okoliščine, v katerih so uporabljali medije/tehnologije, in c) vsebine, ki jih prek medija oziroma aplikacije konzumirajo, uporabljajo ali proizvajajo.

3.1 Intenziviranje obstoječih mediatiziranih praks in njihove nove oblike

Nič presenetljivega ni, da analiza medijskih dnevnikov v času karantene kaže na veliko intenziviranje integracije tehnologije ter mediatizacije vsakdanjega življenja. Kot so pokazale že pretekle raziskave (Luthar in Oblak Črnič, 2017; Luthar in Pušnik, 2020), so najpomembnejše značilnosti integracije tehnologije v vsakdan te starostne skupine: a) radikalna personalizacija potrošnje, b) njena integriranost v vsakdanje življenje, c)

5 Kot primer anketne metode priklica in individualne ocene svojih praks (na primer število ur uporabe družbenih medijev na dan ali teden) pogledj raziskavo Nacionalnega inštituta za zdravje (Gabrovec idr., 2020). Predpostavki, ki sta za medijski del te raziskave po našem mnenju problematični, sta pa implicitno vgrajeni vanjo, sta predpostavka o jasni strukturiranosti časa anketirancev (študentov slovenskih univerz v času karantene) v čas dela in v prosti čas ter implicitna predpostavka o potencialno patološki naravi novih medijev le na ravni individualnih praks in njihovih individualnih rešitev (torej metodološki individualizem).

permanentnost uporabe medijev/medijskih tehnologij, ki vzpodbuja d) fragmentacijo pozornosti in nenehno stanje delne pozornosti, ter e) naturalizacija družabnih medijev kot »prostora« družbenosti.

Tudi v času karantene je bila ena ključnih značilnosti vsakdanje uporabe medijev nenehno (ves dan) dostopanje do družabnih medijev in družabnih platform. Ta stalnost komunikacijskega toka nepovezane interakcije pomaga ohranяти »občutek nenehne povezanosti, vtis, da je lahko povezanost aktivirana kadarkoli in da lahko kadarkoli v tem razmerju doživimo angažma drugega« (Licoppe 2004, 141). Nenehna povezanost je tako tesno integrirana v običajni vsakdan, da je v celoti normalizirana; ali kot smo dejali, naturalizacija »kulture povezljivosti« ustvarja vtis, da je zbiranje na družabnih platformah naravna oblika družabnosti in ekspresivne kolektivitete. Irena (23) tako ugotavlja, da je med karanteno »v pičlih treh tednih razvila neverjetno so-odvisnost od telefona, ki je sicer (ponosno) nisem vajena v tolikšni meri. /.../. Z gotovostjo trdim, da mi mobilni telefon v normalnih okoliščinah vsega tega ne predstavlja.« Medijska tehnologija je tako v karanteni postala sestavni del vseh drugih družbenih praks, tudi ohranjanja stikov, ki sicer potekajo v neposredni interakciji. Čeprav obstajajo razlike v izboru platform in vsebin, je pametni telefon pri vseh udeležencih prevladujoče komunikacijsko sredstvo, ki jih spremlja 24 ur na dan. S telefonom se zbudijo, čez dan se od njega ne ločijo in ga uporabljajo hkrati z drugimi aktivnostmi (med poslušanjem predavanj, gledanjem televizije, itd. kot recimo Špela (21): »Tudi Netflix ima pogosto takšno vlogo, saj velikokrat ob gledanju serije uporabljam še mobilni telefon in odgovarjam na sporočila ali pa samo pregledujem nove objave na družbenih omrežjih, včasih tudi brez pravega namena«); ter z njim zaspijo.

Priprava hrane, vključno z nabavo sestavin, ter različne oblike telovadbe in rekreacije sta praksi, ki sta pred karanteno večinoma potekali v nemediatizirani obliki in sta se v času karantene temeljito spremenili. Toda iz dnevnikov je jasno razvidno, da imata obe praksi posredniško ritualno vlogo – vzpostavljanje in vzdrževanje stikov, torej početi nekaj skupaj online s tistimi, s katerimi že imamo razmerje. Žana (21) je tako zaradi kolegic pričela telovaditi z Instagram trenerko/»vplivnico« Pamela Reif: »Tako sem na primer doma telovadila s pomočjo videa na YouTube, ki ga je posnela Instagram vplivnica. To vplivnico sem zasledila na 'storijah' pri svojih vrstnikih, ki prav tako telovadijo doma. Pred tem nisem še nikoli telovadila doma s pomočjo videa.« Tudi Tina (21) je v soboto popoldan doma v kuhinji na mobilnem telefonu spremljala The Cook 'n' share YouTube kanal in ob ogledu videa *No bake Oreo cheesecake* sledila pripravi omenjene sladice, takoj zatem pa je v svoji sobi telovadila ob YouTube vadbi Pamele Reif, pri čemer je uporabljala še pametni uro Apple watch in aplikacijo Workout. Ema (21) ob telovadbi preko YouTube običajno posluša še podcaste, tudi Nina (21) si vsak dan vzame eno uro, ko telovadi, za vodene vadbe uporablja družbeno omrežje na prenosnem računalniku, Neli (25) pa vodeno vadbo joge prek YouTube časovno umesti pred Zoom predavanji.

V času karantene se je domala pri vseh povečala raba tehnologij in medijev pri pripravi hrane. Irena (23) je tako po telefonu pekla potico z babico, Larisa (23) pa je na FB Messengerju odprla link, ki ji ga je poslala mama in naredila biskvit po receptu s strani Okusno.je. Pavla (21) pred kosilom ideje za recepte vedno poišče na spletu ali Pinterestu. Vsi ti primeri pričajo o specifični komunikativni figuraciji, saj so skoraj vsi piske in pisci dnevnika navajali iste medijske tehnologije in vsebine, ki so jih nenehno uporabljali v karanteni, še več, te tehnologije so postale sestavni del njihovih ostalih vsakdanjih družbenih praks, saj so bili zanje prikrajšani v fizičnem svetu in so se deloma preselile v digitalni svet (telovadba, peka itd.). V okviru svoje komunikativne formacije so študenti torej vzdrževali in obnavljali odnose med tistimi, s katerimi so si bili že blizu, torej t. i. močne vezi zaprtih omrežij, ter interakcije s tistimi, s katerimi so bili prek neposredne komunikacije že prej vpleteni v »interakcijske ritualne verige«. Naključna in tvegana nepredvidljivost šibkih vezi, alternativni pogledi ter socialni kapital, ki izhaja iz šibkih vezi, pa so bili izrazito zapostavljeni. Rosa (2021) se v svojem zadnjem intervjuju naslanja na Collinsa (2004), ko ugotavlja, da v času karantene primanjkuje ravno iritirajočih, nepričakovanih, prijetnih ali neprijetnih družbenih interakcij, kar povzroči izgubo energije, do katere pride zaradi umankanja družbene interakcijske gostote.

Trenutki načrtne odklopljenosti od tehnološke povezanosti so bili v primerjavi s popolno integracijo tehnologij v potek vsakdana pri vseh piskah in piscih dnevnika časovno zanemarljivi, nekateri pisci pa jih sploh niso prakticirali. V nekaj primerih imamo opraviti s strateško neuporabo oziroma izogibanjem tehnologijam in medijem. Anamarija (24) je tako med karanteno začela vrtnariti, čeprav se ji je pri tem le delno uspelo odklopiti od telefona in prenosnika oziroma je raba družbenih omrežij učinkovito integrirala v nov hobi, Božidar (22) pa se med preživljanjem časa v naravi načrtno izogiba uporabi tehnologije: »Po predavanju prek Zooma grem ven na zrak in se kakršnekoli uporabe medijev izogibam.« Ravno pogled na redke odklope in prekinitve namesto osredotočenosti zgolj na nenehno povezanost nam omogoča razumeti, kaj pomeni živeti v času popolne naturalizacije zasičenosti vsakdana z medijskimi tokovi (glej Kaun in Schwarzenegger, 2014).

3.2 Online predavanja kot del »medijskega repertoarja«: spremljanje v ozadju in multi-taskanje

V vsakdanja življenja pisk in piscev medijskih dnevnikov sta v času karantene najbolj posegla študijski proces na daljavo in izvedba predavanj prek ene od temu namenjenih platform, največkrat Zooma. Predavanja na daljavo so sicer ena od referenčnih točk, skozi katero se komunikativna figuracija oblikuje (glej Couldry in Hepp, 2018, 173). Študentke in študentje so predavanja na videz brez večjih težav umestili v svojo siceršnjo medijsko potrošnjo in uporabo tehnologij, večina pa jih pri tovrstni obliki

študijskega procesa poudarja težave z zbranostjo.⁶ Soglasno so opisovali, da je bila njihova pozornost razpršena, saj so sočasno uporabljali druge medije in vsebine. Katja (22) tako na primer pred predavanji s fantom v postelji ob 9:30 pregleda novice in družbena omrežja, ki jih uporablja (Facebook, Snapchat, Instagram), nato ob 10. uri prek računalnika spremlja predavanja, po predavanjih pa sledijo klic, videoklic, pošiljanje sporočil, poslušanje glasbe med kuhanjem kosila in ob 13. uri dve uri gledanja serije *Gossip Girl* na Netflixu.

Iz dnevnikov in njihovih samorefleksij lahko razberemo, da študentje predavanja pogosto bolj *gledajo* kot aktivno spremljajo in sodelujejo, včasih tudi v ozadju in v pižami («...sem opazil, da sem dostikrat ostal v pižami tudi med samimi predavanji...» Gabriel, 22), torej na podoben način kot spremljajo video in televizijske vsebine. Stanislav (22) tako ugotavlja: »Takšna predavanja so mi seveda veliko bolj udobna, saj sem lahko na njih prisoten kar iz postelje. Tokrat sem predavanje spremljal v kuhinji, saj sem ob poslušanju profesorja hkrati tudi zajtrkoval.« Kljub večji udobnosti pa opazja, da »je moja pozornost manjša, kot v primerjavi s predavanji, kjer moram biti tudi fizično prisoten v predavalnici«. Kot pričajo njihovi dnevniki, so predavanja v času karantene umestili v tok svojih povsem vsakdanjih opravil, ki jih opravljajo že povsem rutinirano in z bežno pozornostjo. Težave s pozornostjo navajajo tudi drugi pisci dnevnikov, recimo Ivo (22), ki med predavanji poskuša »slediti kar se le da, kar pa niti ni tako preprosto, kot sem si predstavljal, saj fizična prisotnost v predavalnici, vsaj pri meni 'zažene' tiste potrebne možganske celice, ki mi sporočajo, da sem v izobraževalni ustanovi in da je potrebno fokusiranje na predavanje«. Larisa (22) poroča o težavah zaradi brisanja distinkcij med časom in prostorom dela in ne-dela ter zaradi s tem povezanega problema večopravilnosti.

Ključni posledici permanentne omreženosti in povezanosti sta »kontinuirana delna pozornost« (Stone v Chayko, 2008) in fragmentacija pozornosti, saj so bili pisci in piske dnevnikov nenehno »gor«, a kljub temu odsotni, ko so spremljali več medijev hkrati. Prej fizična in družbena diferenciacija prizorišč (dom/fakulteta) in ritualna zamejitev (običajen vsakdanji potek dneva/obisk predavanj) sta se torej porušili, s tem pa tudi interakcijske razlike ospredja in ozadja (Goffman, 1959/2012) ter diskurzivne/interakcijske situacije zabave in intelektualnega diskurza/izobraževalne interakcijske situacije. V tem kontekstu Hjorth in Richardson (2009) govorita o izjemno fragmentirani in razbiti komunikaciji, ki je rutinsko značilna za vsakdan. Primer tega je »multi-tasking«, torej sočasna uporaba več medijsko-komunikacijskih tehnologij in platform, na katerih opravljamo nešteto drobnih dejavnosti, ki so razpršene in prekinjajo druga drugo. Tipičen primer medijskega dnevnika (Marijana, 23), ki kaže na integracijo predavanj v siceršnjo dnevno medijsko potrošnjo, navajamo spodaj.

6 Tudi raziskava NIJZ o študiju v času karantene (Gabrovec idr., 2020) pri večini anketiranih študentov ugotavlja pomanjkanje motivacije za študij in hitro izgubo pozornosti ter težje osredotočanje na vsebino predavanj – v obeh primerih približno 80 % študentov in študentk.

08:30	<i>Prenosnik</i>	Aplikacija Zoom, predavanje Uvod v ...	Doma, za mizo, sama
09:10	<i>Mobitel</i>	Pavza med predavanjem – Pregled Instagram, Facebook Messenger	Zunaj, sama, dvorišče
09:20	<i>Prenosnik</i>	Aplikacija Zoom, predavanje Uvod v ...	Doma, za mizo, sama
09:50	<i>Prenosnik</i>	Pavza med predavanjem – Youtube, gledanje videoposnetkov; Facebook, odgovarjanje na sporočila	Doma, za mizo, sama
10:00	<i>Prenosnik</i>	Aplikacija Zoom, predavanje Uvod v ...	Doma, za mizo, sama
10:40	<i>mobitel, prenosnik</i>	Pavza med predavanjem – Pregled Instagram, Facebook Messenger, TikTok + poslušanje glasbe na prenosniku v ozadju	Doma, med zajtrkom, sama
10:50	<i>Prenosnik</i>	Aplikacija Zoom, predavanje Uvod v ...	Doma, za mizo, sama
12:00	<i>Prenosnik</i>	Facebook videoklic z mojo družino	Doma, za mizo, sama

Medijska tehnologija je tako strukturirala pozornost študentov, da so bili najpogosteje le površno prisotni na predavanjih. V času karantene se je tako oblikovala specifična mediatizirana figuracija, katere akterji so si delili spremljanje predavanj na daljavo, ki so jih povsem integrirali v svojo siceršnjo medijsko potrošnjo, tako da v toku njihovega vsakdanjega življenja ni bilo več mogoče ločiti, kdaj poslušajo predavanja, kdaj jedo zajtrk ali kdaj surfajo po družbenih omrežjih, saj so bile vse te prakse prepletene. Zmanjšanje ceremonialnosti – ki vključuje odhod na fakulteto z vsemi rekviziti ospredja, od obleke do drže, predavalnice, fizične prisotnosti predavatelja in kolegov ter emocionalna energija, povezana s tem, lahko implicirata redukcijo Durkheimove družbene solidarnosti.⁷ Ker je odsoten ritualni vidik »situacije predavanj«, to pripelje do degradiranja odnosov in transformacije predavanj v golo utilitarno komunikacijo, ki izgubi svojo ritualno distinktivnost kot šolska oziroma intelektualna praksa, saj je integrirana v vrsto drugih medijskih praks in s tem komodificirana. Integracija predavanj v siceršnjo medijsko potrošnjo je tudi vidik dehierarhizacije kulturnih formatov, ki po Reckwitzovem mnenju prispeva k disoluciji kulturne splošnosti, ki je bila značilna za klasično moderno, kjer so kulturne prakse povezane s specifičnimi ritualnimi konteksti – kino, koncertna dvorana, predavalnica – in s splošno veljavnim kanonom, ki ga sedaj nadomestijo različne oblike singularizacije (glej Reckwitz, 2020, 175). V digitalnem svetu izjemnega izobilja so vsi kulturni formati izenačeni; Zoom predavanja so pri piscih in piskah tako del ekologije tekstov, podob in glasov, ki v procesu nenehnega spreminjanja drug z drugim tekmujejo za vidnost. Tako so podvržena istim mehanizmom pozornosti in raztresenosti ter režimom vrednotenja kot ostala digitalna kultura.

7 R. Collins (2004, 63) o tem razpravlja v kontekstu razmišljanja o posledicah opustitve vljudnostnih konvencij v elektronski pošti.

4 Zaključek

V pričajučem članku smo skupino študentov opredelili kot »figuracijo posameznikov«, ki ima skupno pripadnost kot osnovo za skupno delovanje (tj. prakse). Z drugimi besedami, proučevali smo specifično generacijsko »strukturo občutenja«, ta pa po Williamsu (1971/1961) pomeni skupen nabor naturaliziranih percepcij in vrednot, torej neke vrste emocionalno strukturo, skozi katero se orientira in ki jo živi ter proizvede določena generacija, najjasneje pa se artikulira v kulturnih oblikah in konvencijah. Ugotavljamo, da dnevniki medijske potrošnje mladih, starih med 21 in 25 let, kažejo na tehnološko/medijsko transformacijo in transformacijo praks v vsakdanjem življenju ter predvsem na radikalno mediatizacijo, ki igra pomembno vlogo v spremembah v generacijski strukturi občutenja. Generacijsko specifično razmerje s tehnologijo oblikuje generacijsko specifično strukturo občutenja ali specifične subjektne kulture. Ta se oblikuje na ozadju globoke mediatizacije, kjer so digitalni mediji še posebej v času karantene kolonizirali vse sfere njihovega družbenega življenja.

Pri piskah in piscih dnevnikov imamo opravka s »privatizirano mobilnostjo«, kot Spiegel preoblikuje Williamsov koncept (v Morley, 2007, 200). Ta permanentna raba medijev je še okrepila fragmentacijo pozornosti, kar je predavanja spremenilo v medijsko prakso, ki je zaradi tesne integracije v vse medijske prakse izgubilo svojo ritualno distinktivnost in lokacijo zunaj komercialne kulture. Različni pedagoški žanri, od predavanj do seminarja ali konzultacij, imajo namreč formalno obliko, za katero so telesnost, simbolni dostop do avtoritete in performativni prostor osrednjega pomena. Čeprav ravno predavanjem kot konvencionaliziranemu formalnemu dogodku in žanrski obliki očitajo, da gre za rigiden prostor, ki zamrzne hierarhična razmerja in študentom odvzame odgovornost za odziv, predavanja hkrati generirajo občutenje kolektivitete med sodelujočimi in vključujejo sodelujoče v »dramatski performans« (glej Thesen, 2007). Situacija predavanj je v kontekstu mikrointerakcijskega pristopa torej v osnovi prostorski koncept.⁸ S spremembo neposredne interakcije materialnih teles v fizičnem prostoru v »sintetično situacijo« se spremeni tudi definicija situacije. Predavanja so del ekologije popularne kulture, v katero je sintetična situacija Zoom predavanj integrirana.

Zaradi te »globoke mediatizacije« oziroma »mediatizacije vsega« (Livingstone, 2009) so piske in pisci dnevnikov tako globoko ujeti v medijske prakse, da je pozornost vse bolj razpršena, kar vodi v nenehno fragmentirano delno pozornost. V tem kontekstu se ustvarja nov družbeni red, v katerem je vse bolj ključnega pomena prav medijska materialnost, torej medij kot tehnološki artefakt. Sodobne medijske tehnologije nas tako silijo, da premislimo »materialnost, ki ni več zgolj zunanje okolje za interakcijo, ampak postaja vgrajena v interakcijo« (Rasmussen, 1997, 12). Subjekt v

8 To predpostavko K. Knorr-Cetina (2009) sicer postavlja pod vprašaj na račun skupne časovnosti, ne prostorske, vendar tega na tem mestu ni mogoče razviti.

komunikativnih formacijah torej ni konstituiran le v okviru določenega simbolnega in diskurzivnega reda, temveč se historično specifične subjektne oblike oblikujejo tudi na ozadju artefaktnega sveta historično specifičnih tehnoloških omrežij, ki so tako tesno integrirane v vsakdanje prakse in so konstitutivna za družbenost.

Zahvala

Študija je nastala v okviru raziskovalnega programa »Družbena pogodba v 21. stoletju« (P6-0400) in raziskovalnega projekta Medijski repertoarji mladih: Socialni, politični in kulturni aspekti digitaliziranega vsakdana (J5-2564 (B)), ki ju financira ARRS, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Literatura

- Berg, M. idr., Qualitative media diaries: An instrument for doing research from a mobile media ethnographic perspective, *Interactions: Studies in Communication & Culture* 3 (1), 2012, str. 71–89.
- Bolter, J. D. idr., *Remediation: Understanding New Media*, Cambridge, MA 1999.
- Božič, S. Interaction Ritual Chains and Sustainability of Lockdowns, Quarantines, »Social Distancing« and Isolation during the COVID-19 Pandemic, *Sociologija i prostor* 59 (219), 2021, str. 13–34.
- Chayko, M., *Portable Communities: The Social Dynamics of Online and Mobile Connectedness*, New York 2008.
- Collins, R., *Interaction Ritual Chains*, Princeton in Oxford 2004.
- Couldry, N., More sociology, more culture, more politics, *Cultural Studies*, 25 (4–5), 2011, str. 487–501.
- Couldry, N. idr., *The Mediated Construction of Reality*, Cambridge 2017.
- Deuze, M., Media life, *Media, Culture & Society* 33 (1), 2011, str. 137–148.
- Elias, N., *O procesu civiliziranja*, Ljubljana 2000.
- Friemel, T. idr., Networked Media Collectivities. The Use of Media for the Communicative Construction of Collectivities Among Adolescents, v: *Communicative Figurations: Transforming Communication in Times of Deep Mediatization* (ur. Hepp, A., Breiter, A. in Hasebrink, U.), Palgrave-Macmillan, London 2018, str. 173–202.
- Fuchs, C., Everyday Life and Everyday Communication in Coronavirus Capitalism, *tripleC*, 18 (1), 2020, str. 375–399. Dostopno prek <http://www.triple-c.at>.
- Gabrovec, B. idr., Raziskava o doživljanju epidemije COVID-19 med študenti. Poročilo o opravljeni raziskavi, Ljubljana 2020.
- Goffman, E., *Predstavljanje sebe v vsakdanjem življenju*, Ljubljana 2012.
- Hepp, A., Lunt, P. in Hartmann, M., Communicative figurations of the good life: Ambivalences surrounding the mediatization of homelessness and the transnational family, *Communicative Figurations Working paper* 5, september 2014.
- Hepp, A. in Hasebrink, U. Researching Transforming Communications in Times of Deep Mediatization: A Figurational Approach, v: *Communicative Figurations: Transforming Communication in Times of Deep Mediatization* (ur. Hepp, A., Breiter, A. in Hasebrink, U.), Palgrave-Macmillan, London 2018, str. 15–48.

- Hjorth, L., in Richardson, I., Playing the waiting game: Complicating notions of (tele)presence and gendered distraction in casual mobile gaming, 2009. Dostopno prek: <http://researchrepository.murdoch.edu.au/id/eprint/11796/> (23. 1. 2017).
- Innis, H. A., *Pristranost komuniciranja*, Ljubljana 2018.
- Kaun, A. idr., »No media, less life?« Online disconnection in mediatized worlds, *First Monday* 4 (11), 2014.
- Kittler, F. A., *Gramophone, Film, Typewriter*, Stanford 1999.
- Knorr-Cetina, K., The Synthetic Situation: Interactionism for a Global World, *Symbolic Interaction* 32 (1), 2009, str. 61–87.
- Licoppe, C., »Connected Presence«: The Emergence for a New Repertoire for Managing Social Relationships in a Changing Communication Technoscape, *Environment and Planning D: Society and Space* 22, 2004, str. 135–156.
- Livingstone, S., On the Mediation of Everything, *Journal of Communication* 59 (1), 2009, str. 1–18.
- Löw, M. in Knoblauch, H., Dancing in Quarantine: The Spatial Refiguration of Society and the Interaction Orders, *Space and Culture*, 23(3), 2020, str. 221–225.
- Luthar, B., Oblak Črnič, T., Media repertoires and discursive communities: studying audiences in the multimedia age, *Communications*, vol. 42, no. 4, 2017, str. 415–439.
- Luthar, B., Pušnik, M., Intimate media and technological nature of sociality, *New media & society* 2020.
- McLuhan, M., *Understanding media: the extensions of man*, London, New York 2004.
- Morley, D., *Media, Modernity and Technology: The Geography of the New*, London, New York 2007.
- Rasmussen, T., Social Interaction and the New Media: The Construction of Communicative Contexts, *Nordicom Review* 2, 1997, str. 1–14. Dostopno prek: http://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/5_001_012.pdf (15. 3. 2017).
- Rasmussen, T., *Personal Media and Everyday Life. A Networked Lifeworld*, Basingstoke 2014.
- Reckwitz A., *The Society of Singularities*, Cambridge 2020.
- Rosa, H., *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*, New York 2015.
- Rosa, H., Die Umwege fehlen jetzt. Tageszeitung 27. 4. 2021. Dostopno prek <https://taz.de/Soziologie-Hartmut-Rosa-im-Gespraech/!5763329/> (27. 4. 2021).
- Schröder, K. C., Communicative Figurations and Cross-Media Research, v: *Communicative Figurations: Transforming Communication in Times of Deep Mediatization* (ur. Hepp, A., Breiter, A. in Hasebrink, U.), Palgrave-Macmillan, London 2018, str. 407–423.
- Thesen, L., Breaking the frame: lectures, ritual and academic literacies, *Journal of Applied Linguistics* 4 (1), 2007, str. 33–53.
- Virilio, P., *The Great Acceleration*, Cambridge 2012.
- Williams, R., *The Long Revolution*, Harmondsworth 1971.
- Williams, R., *Problems in Materialism and Culture*, London 1980.
- Williams, R., *Television: Technology and Cultural Form*, London, New York 1990.

Dejan Jontes, Breda Luthar, Maruša Pušnik

Komunikativne figuracije v času karantene

Ključne besede: komunikativne figuracije, mediatizacija, medijska potrošnja, karantena, študentje

Karantena je kot spopad z epidemijo prinesla transformacijo prostorsko-časovne dimenzije vsakdanjega življenja. Porušila se je fizična in družbena diferenciacija prostorov v vsakdanjem življenju (delo, počitek, zabava, zasebno, javno, ospredje, ozadje ...). Obenem so bili ukinjeni običajni interakcijski rituali, ko je digitalno komuniciranje potisnilo ob stran telesni vidik družbenosti in utelešeno interakcijo med ljudmi. Življenje v karanteni se tako prevladujoče dogaja v sintetičnih situacijah. Avtorji analizirajo medijske prakse »komunikativne figuracije« skupine študentov – sošolcev, pri čemer se osredotočajo na spremembo komunikacijskih praks v obdobju najstrožnjih omejitev v času epidemije v kontekstu intenzivne mediatizacije. Ugotavljajo, da je permanentna raba medijev okrepila integracije tehnologije in praks občinstvenja v vsakdanje življenje, naturalizacijo digitalne družbenosti in fragmentacijo pozornosti. To je spletna predavanja na platformi Zoom spremenilo v eno od številnih enakovrednih medijskih praks. Predavanja so tako zaradi tesne integracije v siceršnje medijsko pro-trošnje izgubila svojo ritualno distinktivnost in lokacijo zunaj komodificirane digitalne kulture.

Dejan Jontes, Breda Luthar, Maruša Pušnik

Communicative figurations in the time of lockdowns

Keywords: communicative figurations, mediatization, media consumption, quarantine, students

The use of lockdowns as a way of fighting the COVID-19 epidemic has caused a transformation of spatial and temporal dimensions of everyday life. The physical and social differentiation of spaces in everyday life has changed (work, rest, leisure, private, public, front stage, backstage...). At the same time, common interactional rituals were suspended as digital communication replaced physical aspects of sociality and bodily interactions among people. Life in the quarantine thus takes place predominantly in synthetic situations. The authors analyse the media practices of "communicative figuration" of a group of students in the same programme to understand the processes of radical mediatization that deeply permeated societies in almost a year of lockdowns during the COVID-19 pandemic. They conclude that permanent media use intensified the integration of technology and practices of audiencing into everyday life, naturalized digital sociality and the fragmentation of attention. Among the processes mentioned were the use of online Zoom lectures, which were just one of many new media practices. Because of this close integration into their media prosumption, online lectures lost their ritual distinctiveness and their place outside of commodified digital culture.

O avtorjih

Dejan Jontes je izredni profesor na Katedri za medijske in komunikacijske študije na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja s kritično analizo novinarstva in popularne kulture ter s televizijskimi študijami.

Breda Luthar je sociologinja in profesorica medijskih študij na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja s sodobno materialno/potrošno kulturo, medijsko popularno kulturo ter razrednimi razlikami v kulturnih praksah.

Maruša Pušnik je izredna profesorica medijskih študij na Fakulteti za družbene vede. Specializirana je za področje teorije medijev in popularne kulture ter kulturne zgodovine medijev in vsakdanjega življenja. Ukvarja se tudi s proučevanjem medijske konstrukcije kolektivnega spomina in nacionalizma kot komunikacijskega procesa. Objavila je dve samostojni znanstveni monografiji s teh področij in uredila dva znanstvena zbornika, ki sta izšla pri uglednih mednarodnih založbah.

About authors

Dejan Jontes is an Associate Professor of Media Studies at the Faculty of Social Sciences at the University of Ljubljana. His main research interests include the critical analysis of journalism, popular culture, and television studies.

Breda Luthar is a Professor of Media Studies at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. She has a background in sociology and the focus of her research is on contemporary material/consumer culture, media and popular culture and the role of cultural practices in the construction of class distinctions.

Maruša Pušnik is an Associate Professor of Media Studies at the Faculty of Social Sciences. She is specialized in media theory and popular culture and the cultural history of the media and everyday life. Her research interests also include the media construction of collective memory and nationalism as a communication process. She has published two scientific monographs in these fields and (co)edited two scientific volumes published by renowned international publishers.